

Promjena društvenoga položaja žena ulaskom u učiteljsku profesiju na prijelazu 19. u 20. st. u Hrvatskoj

Kolar, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:295347>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Ana Kolar

**PROMJENA DRUŠTVENOGA POLOŽAJA ŽENA ULASKOM
U UČITELJSKU PROFESIJU NA PRIJELAZU 19. U 20. ST. U
HRVATSKOJ**

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Ana Kolar

**PROMJENA DRUŠTVENOGA POLOŽAJA ŽENA ULASKOM
U UČITELJSKU PROFESIJU NA PRIJELAZU 19. U 20. ST. U
HRVATSKOJ**

Diplomski rad

Mentorica rada: izv. prof. dr. sc. Andrea Feldman

Sumentorica rada: Marijana Kardum

Zagreb, rujan, 2022.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. HRVATSKO ŠKOLSTVO NA PRIJELAZU STOLJEĆA (19.-20.).....	2
1.1. Spolna politika školskog sustava	4
2. „ŽENSKO PITANJE“	7
3. REFORME ŠKOLSTVA.....	9
3.1. Mažuranićeva reforma školstva 1874. godine	9
3.2. Otvaranje Privremenog ženskog liceja 1892. godine	10
3.3. Hrvatski pedagoško-književni zbor i Učiteljske skupštine.....	12
3.4. Časopis „Na domaćem ognjištu: list za porodicu“	16
4. ZNAČAJNE ŽENE – MARIJA JAMBRIŠAK, MARIJA FABKOVIĆ I JAGODA TRUHELKA	19
5. ŽENE U UČITELJSKOJ PROFESIJI.....	26
5.1. Feminizacija – društveni proces u okviru učiteljske profesije.....	28
5.2. Društveni status učiteljske profesije	30
ZAKLJUČAK	33
LITERATURA.....	34
POPIS SLIKA	36
IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA.....	38

SAŽETAK

Rad počinje razlaganjem društvenih i obrazovnih prilika u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Ovo je razdoblje odabrano kao polazište jer je kraj 19. stoljeća za hrvatsko školstvo označio početak modernijeg obrazovanja. Osim toga, u navedenom je razdoblju društveni status žena doživio velik napredak te su one sve više počele sudjelovati u javnom životu. Naime, na prijelazu iz 19. stoljeća u 20. stoljeće hrvatsko je društvo bilo patrijarhalno ustrojeno i još je uvijek uvelike zaostajalo u kulturnom i gospodarskom razvoju za ostatkom Austro-Ugarske Monarhije. Položaj žena bio je nepovoljan, a obrazovne prilike su za njih bile iznimno loše. Školski je sustav provodio „spolnu politiku“ koja je diskriminirala žene unutar obrazovnog sustava i onemogućavala im kvalitetno i ravnopravno obrazovanje. Ona ih je nastojala odgajati u buduće majke, supruge i domaćice u skladu s onim što se smatralo njihovim prirodnim mjestom i karakteristikama. Zbog takvog se nepovoljnog položaja javila želja za unapređenjem ženskog obrazovanja i jačanjem njihovog statusa. S obzirom na to, počele su se donositi razne reforme koje su ženama namjeravale osigurati emancipaciju i bolje obrazovanje. Otvaranje Privremenog ženskog liceja kao prve ženske srednje škole, obavezno školstvo za svu djecu bez obzira na spol, izjednačavanje učiteljskih plaća, osnivanje Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, održavanje učiteljskih skupština i osnivanje prvog ženskog časopisa samo su neke od značajnih promjena koje su se dogodile u ovom razdoblju i omogućile barem dijelu žena ulazak u javnu sferu. Marija Jambrišak, Marija Fabković i Jagoda Truhelka bit će spomenute u ovom radu kao značajne žene koje su svojim pedagoškim radom i iznimnim zalaganjem unaprijedile žensko obrazovanje i predstavljale uzor ženama u borbi za njihovu ravnopravnost. Naposljetku, spomenut će se ulazak žena u učiteljsku profesiju u kojoj je došlo do naglog rasta broja učiteljica, a društveni se status profesije počeo mijenjati.

Ključne riječi: društveni status žena, Hrvatska, reforme školstva, školstvo, učiteljska profesija

SUMMARY

Development of women's social status and their entry into the teaching profession at the turn of the century (19-20) in Croatia

At the beginning, it is explained what the social and educational conditions were in Croatia at the turn of the 19th century. This period was chosen as a starting point because the end of that century marked the beginning of modern education in Croatia. In addition, the social status of women was experiencing great progress and they were increasingly beginning to participate in public social life. Namely, at the turn of the 19th century into the 20th century, Croatian society was patriarchal and was far behind in cultural and economic development. The social position of women was unfavorable, and educational opportunities were extremely poor. The school system pursued a "gender policy" that discriminated against women within the education system and prevented them from having an equal and quality education. Gender policy sought to raise women into future mothers, wives and housewives in accordance with their natural "feminine" characteristics. Due to such social position, there was a desire to improve women's education and create better opportunities. With this in mind, various reforms were enacted which ensured women's social emancipation and better education. The opening of the Temporary Women's Lyceum as the first women's high school, compulsory schooling for all children regardless of gender, equalization of teachers' salaries, the establishment of the Croatian Pedagogical and Literary Association, teachers' assemblies and the first women's magazine are just some of the significant changes that have made progress. Marija Jambrišak, Marija Fabković and Jagoda Truhelka will be mentioned as significant women who, with their pedagogical work and exceptional social commitment, improved women's education and served as a role model for all women in the fight for their equality. In the end, this paper will describe the entry of women into the teaching profession. It is important to mention that in this period the teaching profession experienced feminisation. The number of female teachers began to grow, and the social status of the profession began to change.

Key words: Croatia, social status of women, school reforms, education, teaching profession

UVOD

Kraj 19. stoljeća u hrvatskom je školstvu označio početak značajnijih promjena koje su postupno vodile modernizaciji tadašnjeg školskog sustava, a žene su na prijelazu stoljeća ušle u javnu sferu društvenoga života i dobile priliku za obrazovanjem. Ovo je razdoblje obilježila spolna neravnopravnosti žena u odnosu na muškarce i sve veći problem obrazovanja koji je kočio razvoj modernog građanskog društva. Pojavilo se takozvano *žensko pitanje* koje je potaknulo niz revolucionarnih postignuća odgojno-obrazovnog sustava. Pitanje obrazovanja žena pokazalo se središtem interesa dijela hrvatske javnosti i pokretačem reformi koje su uslijedile. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće žene su sve više sudjelovale u javnom životu i pokušaji njihove emancipacije bili su sve izraženiji. No, put do potpune ravnopravnosti tek je započeo.

U ovom će se radu ukratko razmotriti društvene prilike i stanje hrvatskog školstva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Opisat će se kako je provođena spolna politika ostavila dubok trag na obrazovni sustav, a žene stavljala u nepovoljan položaj. Neizostavno je spomenuti značajne učiteljice – Mariju Jambrišak, Mariju Fabković i Jagodu Truhelku. One su vođene svojom borbenošću i vizijom unaprijedile žensko obrazovanje, a ostalim ženama osvijetlile put te i danas predstavljaju uzor i inspiraciju.

Društveni status žena je u spomenutom razdoblju počeo doživljavati sve veće promjene. Mogućnost rada i društvena emancipacija davala im je nadu za ravnopravnost. U početku im se posao učiteljice nametnuo kao logičan izbor profesije jer je obuhvaćao brigu i naobrazbu djece, što je smatrano tradicionalnim ženskim pozivom, pa je zastupljenost žena unutar učiteljske profesije s vremenom počela rasti. S obzirom na to, u ovom će radu biti spomenuta feminizacija koja se dogodila u obrazovnom sustavu. Ovaj se fenomen krajem 19. stoljeća počeo pojavljivati gotovo svugdje u svijetu, a u Hrvatskoj je označio velik napredak jer se donošenjem reformi počeo mijenjati odgojno-obrazovni sustav i položaj žena u društvu.

1. HRVATSKO ŠKOLSTVO NA PRIJELAZU STOLJEĆA (19.-20.)

Hrvatski odgojno-obrazovni sustav ima složenu povijest i mnoge promjene koje su se događale tijekom njegova razvoja osigurale su današnji način obrazovanja. Značajno razdoblje u povijesti hrvatskoga školstva u kojem je došlo do pomaka i koje je označilo početak modernijeg obrazovanja svakako je prijelaz iz 19. u 20. stoljeće. Važnost odgoja i obrazovanja počela se sve više naglašavati, a odgojno-obrazovni sustav se počeo mijenjati. Obrazovanje je imalo važnu ulogu za pojedinca. Ono je bilo način napredovanja i uključenost u zajednicu, kao i prenošenje vrijednosti i znanja novim generacijama. No, sve izraženija spolna neravnopravnost žena u gotovo svim područjima javnog života, predstavljala je sve veći društveni problem.

Položaj žena u hrvatskom društvu druge polovine XIX. stoljeća bitno se razlikovao od položaja muškaraca i bio je znatno nepovoljniji. Sve značajnije društvene i javne funkcije bile su rezervirane za muškarce. Škole su gotovo bile nedostupne djevojčicama. U tadašnje vrijeme školovanje je bilo privilegija dječaka iz imućnijih obitelji. (Munjiza, 2012, str. 280)

Zbog toga je u ovom razdoblju bila naglašena ženska borba za ravnopravnost koja im je donijela nove mogućnosti u javnom i privatnom životu. One su u toj borbi barem djelomično uspjele pa se drugom djelu 19. stoljeća otvaraju više djevojačke škole, a već se krajem stoljeća ženama otvorila mogućnost sveučilišnog obrazovanja. (Ograjšek Gorenjak, 2004)

Hrvatska je u drugoj polovici 19. stoljeća bila dijelom Austro-Ugarske Monarhije i pokušavala je slijediti promjene i reforme koje su se u njoj odvijale. Međutim, nepovoljan položaj Hrvatske unutar Monarhije, upravna razjedinjenost hrvatskih zemalja i kulturna zaostalost nije doprinosila značajnijem razvoju.

Feudalni društveni odnosi u Hrvatskoj su formalno ukinuti 1848. godine, što znači da Hrvatska u drugu polovinu XIX. stoljeća ulazi s ambicijom izgradnje moderne građanske države. No i pored toga što Hrvatska u drugu polovinu XIX. stoljeća ulazi s ambicijama kapitalističkog razvoja i stvaranja moderne države ona je u i dalje u mnogim elementima još uvijek bila relativno zaostala država. (Munjiza, 2012, str. 280)

S obzirom na političke, ekonomske i ostale probleme koji su postojali u Hrvatskoj, odgojno-obrazovni sustav bio je zapostavljen. Težilo se za kulturnim, gospodarskim i ekonomskim napretkom, a hrvatski liberali i građani višeg sloja posebno su se borili za napredak u kulturi i školstvu koje je tražilo brze promjene: „Tome je pokretu znatno pridonijelo i nacionalno pozitivno opredijeljeno hrvatsko učiteljstvo koje je željelo da se

staleški i društveno organizirano, kao rijetko do tada, svrsta u redove progresivnih i nacionalno opredijeljenih snaga Hrvatske.“ (Ogrizović, 1979, str. 11) U takvom su okruženju žene koje su imale priliku pohađati školu bile većinom pripadnice srednje i više građanske klase. One su uglavnom pohađale samostanske i privatne škole.

U sklopu odgojno-obrazovnog sustava 19. stoljeća postojale su niže i više djevojačke škole, čija je uloga bila oblikovati mlade djevojke u žene s poželjnim „ženskim“ karakteristikama. Škole su ih svojim programom pripremale za ulogu kućanice i majke. Dobra je žena za tadašnje društvo bila ona koja je ispunjavala svoje majčinske dužnosti, ali i dužnosti kao supruga i kućanica. (Župan, 2013) Međutim, mnogo seoskih djevojaka nakon završetka niže pučke škole nije nastavljalo školovanje u višim pučkim školama. One djevojke koje su nastavile svoje školovanje pripadale su uglavnom srednjoj i višoj građanskoj klasi. (Župan, 2013) Dječaci su imali prednost jer višečlane obitelji nisu slale svu djecu u školu, već samo mušku, dok su djevojčice ostajale kod kuće kako bi se udale i brinule za kućanstvo. Iako je u ovome jasno vidljiva spolna neravnopravnost i diskriminacija žena, prilike za obrazovanjem općenito su bile loše za sve. Mnoge su obitelji bile vrlo siromašne i zbog slabog ekonomskog statusa nisu mogle priuštiti školovanje djece. Problem prijevoza do udaljenih škola, slaba komunikacija učitelja i roditelja, loše materijalno stanje školskih zgrada, nedovoljno financijskih sredstava za kupnju odjeće za školu i školskih knjiga bili su samo neki od problema koji su pridonijeli niskoj stopi pismenosti djevojčica, ali i dječaka. (Ograjšek Gorenjak, 2004)

Takvi su nepovoljni uvjeti probudili prirodnu ljudsku težnju za poboljšanjem i napretkom. Upravo u ovome leži jedan od mogućih razloga zbog kojeg su tijekom druge polovice 19. stoljeća započele promjene u odgojno-obrazovnom sustavu.

Slika 1. Osnovna škola u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu 1936./37. (HŠM, Zbirka fotografija)

1.1. Spolna politika školskog sustava

Školski sustav 19. stoljeća bio je organiziran na način koji je zadržavao čvrstu strukturu patrijarhalnog društva i onemogućavao razvoj ženske individualnosti i njihov značajniji doprinos zajednici. Kako navodi Župan (2013), školske su vlasti unutar obrazovnog sustava tijekom druge polovice 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća provodile tzv. spolnu politiku koja je jasno dijelila obrazovanje na muško i žensko. Postojala je čvrsta spolna granica zbog koje su žene bile diskriminirane i nisu imale jednaka prava ni jednak odgojno-obrazovni program kao muškarci. „Obrazovno-odgojni sustav kao dio disciplinskog društva trebao je podržavati vladajući mehanizam moći koji je omogućavao neupitnost državnih autoriteta. Taj mehanizam moći počivao je na građanskoj patrijarhalnoj vertikali.“ (Župan, 2013, str. 26) Nadalje, Župan napominje kako je takva politika disciplinirala žene pomoću „mentalnog korzeta“ i ovu metaforu koristi kako bi prikazao način na koji je društvo „stezalo“ razvoj ženskog identiteta i individualnosti. (Župan, 2013) Jedan od razloga sve veće

naglašenosti odvajanja dječaćkih i djevojačkih škola na temelju spolnih karakteristika mogao bi ležati u političkoj situaciji Hrvatske:

Atmosfera opće nesigurnosti koja je zahvatila hrvatsko društvo krajem XIX. stoljeća uslijed neriješenih političkih prilika nagodbene Hrvatske, zatim prodora modernizacijskih tokova, početaka industrijalizacije i formiranja građanskog društva, a koji su nužno značili i rušenje sistema starih vrijednosti, još jače je učvrstila koncepciju moralnog obiteljskog života kao najbolje obrane od vanjskih faktora. Svijet je postao tako neprijateljsko okruženje, a dom sigurna luka i utočište. Unutar tog koncepta još jače se naglašavala potreba ženske vezanosti za dom, a ona se legitimizirala tvrdnjom o prirodnoj uvjetovanosti podjela muške i ženske sfere. (Jagić, 2008, str. 84)

Glavni cilj viših djevojačkih škola bio je odgojno-obrazovna konstrukcija ženskog identiteta i proizvodnja „dobrih kućanica“, dok je naglasak stručnih škola bio ženskom ručnom radu (šivanje, krojenje, crtanje). Škola je imala zadatak oblikovati mlade djevojke u njihove stereotipe. U školama su razvijale „poželjne ženske osobine“ – stidljivost, pobožnost, šutljivost, prostodušnost, skromnost, čednost i krotkost. (Župan, 2013) Zbog ovakvih je različitih ciljeva većina škola odvajala dječaćke škole od djevojačkih škola. Međutim, ova je strategija bila donekle ograničena s obzirom na loše financijsko stanje u mnogim mjestima pa su niže pučke škole većinom i dalje bile mješovite. (Župan, 2013) Još jedna od strategija spolne politike bila je različit pristup obrazovanju dječćaka i djevojćica i provođenje spolno uvjetovanih disciplinskih propisa. Primjerice, djevojćice su na satu tjelesnog odgoja mogle raditi samo jednostavnije gimnastičke vježbe „primjerenije“ njima te se discipliniralo i reguliralo žensko ponašanje i tjelesnost. S druge strane, dječćaci su mogli raditi i zahtjevnije gimnastičke vježbe te su imali više mogućnosti, a njihovi su se disciplinski postupci razlikovali od ženskih. (Župan, 2013)

Dakle, vidljivo je da je politička situacija uvelike utjecala na podjelu dječćaka i djevojćica u odgojno-obrazovnom sustavu. Ovo je bio jedan od načina na koji je tradicionalno patrijarhalno društvo u mnoštvu nesigurnih događanja i nestabilnosti zemlje željelo osigurati stabilnost i zadržati dotadašnje vrijednosti.

Slika 2. Učenice ženske stručne škole u Zagrebu za vrijeme tečaja vezenja oko 1900. kat. br.

2. „ŽENSKO PITANJE“

Tijekom druge polovice 19. stoljeća na obrazovanje se počelo gledati kao na odraz osobnog napretka i društvenog statusa te uključenosti u javnu sferu. Težnja za stvaranjem modernog građanskog društva neminovno je zahtijevala obrazovane građane koji će pridonijeti napretku zajednice. Međutim, zaostalost hrvatskog gospodarstva i loše gospodarsko stanje zemlje onemogućavalo je brži razvoj. Kao posljedica, obrazovanje žena je bilo zapostavljeno, a njihova je tradicionalna uloga kućanice uvelike usporavala ovu ideju. Pitanje obrazovanja žena tako postaje središnjim pitanjem koje sve više počinje zaokupljati hrvatsko građanstvo.

Međutim, hrvatska je javnost po tom pitanju i dalje bila podijeljena. Među konzervativnim krugovima hrvatske javnosti postojali su protivnici ideje promicanja obrazovanja žena. Oni su smatrali da će rješavanje ženskog pitanja ugroziti patrijarhalno ustrojstvo i dotadašnju strukturu. Osim toga, tvrdili su da je ovaj problem nevažan u odnosu na ostale probleme u kojima se našla Hrvatska.

Rješavanje ženskog obrazovanja ne samo da ne bi pomoglo rješavanju datih pitanja, već bi otežalo postojeću situaciju jer prisutnost žena na tržištu rada smanjuje mogućnosti i plaće muškarcima...to bi za nju značilo odricanje od svojih ženskih atributa...čime bi bitno poremetila postojeću socijalnu situaciju podijele uloga i time potkopala same temelje društva. (Ograjšek, 2004, str. 96)

S druge strane, liberalniji su krugovi hrvatskih pedagoga, književnika i učiteljica promicali ženska prava i naglašavali važnost njihovog obrazovanja. Među njima je bio i pedagog Ivan Perkovac koji je u časopisu *Vienac* 1869. godine među prvima iznio prijedlog o obrazovanju žena prema staležima. (Ograjšek, 2004) Dakle, promicatelji ove ideje:

...tvrde kako je za njih pitanje emancipacije egzistencijalno pitanje, te ističu da obrazovanost neće uništiti rečene ženske atribute, već će kod njih potencirati nove kvalitete...Obrazovana bi žena, po njima, bila bolja supruga, bolja majka, bolja domaćica, bolja Hrvatica i bolja žena...Školovanjem žene bi došle u priliku da riješe vlastite egzistencijalne probleme, te bi se usavršile u izvršavanju svojih društvenih uloga. (Ograjšek, 2004, str. 95)

No, prema kraju 19. stoljeća počeli su se događati sve veći pomaci: „Žena druge polovice 19. stoljeća koja je pripadala višem sloju društva polagano gubi ulogu majke-domaćice. One imaju sve manje vremena za djecu pa njihovu ulogu u toj sferi preuzimaju dadilje, guvernante te privatni učitelji i učiteljice.“ (Erceg i Tataj, 2019, str. 85) Reformama odgojno-obrazovnog

sustava žene su počele dobivati sve veća prava. Međutim, Ograjšek ističe da je način na koji su žene željele izboriti svoju ravnopravnost bio umjeren i prilagođen patrijarhalnom sustavu vrijednosti tadašnjega doba. (Ograjšek, 2004) Kao posljedica takve „opreznosti“ došlo je do reforme srednjoškolskog obrazovanja i otvorila im se prilika za sveučilišnim obrazovanjem, što je označilo veliki pomak u okviru ekonomskih, socijalnih i političkih prava žena. (Ograjšek, 2004)

Žene su s vremenom stekle određenu razinu emancipacije, a ovakvo im je ozračje dijela javnosti davalo dodatnu podršku. No, borba za potpunu ravnopravnost i emancipaciju na prijelazu stoljeća bila je tek na početku. Uz sve promjene koje su im pomogle da steknu veći društveni status, diskriminacija je i dalje bila prisutna te će biti potrebno još mnogo godina kako bi se izborile za sebe. Iako se tradicionalni „kalup“ polako počeo rastvarati, on je i dalje vrlo sporo i oprezno ženama omogućavao ulazak u javni prostor.

3. REFORME ŠKOLSTVA

U hrvatskom je odgojno-obrazovnom sustavu tijekom druge polovice 19. stoljeća uslijedilo razdoblje velikih promjena. Kao što je u prethodnim poglavljima spomenuto, pitanje obrazovanja žena uvelike je zaokupljalo dio hrvatskog građanstva, a obrazovne prilike za djevojke do tada nisu ulijevale mnogo nade za poboljšanje uvjeta. Međutim, uslijedila je Hrvatsko-ugarska nagodba kojom je Hrvatska dobila autonomiju u zakonodavstvu i upravi na području bogoštovlja i nastave. (Župan, 2002) Ovime je postignuta svojevrsna samostalnost Hrvatske u donošenju važnih odluka u okviru školskog sustava i obrazovanja žena.

3.1. Mažuranićeva reforma školstva 1874. godine

Ključ promjena koje su uslijedile ležao je u sve liberalnijem ozračju Austro-Ugarske Monarhije. U austrijskom dijelu Monarhije započele su reforme koje su, između ostalog, bile vezane uz obrazovanje žena. Upravo je ovakvo ozračje potaknulo hrvatskoga bana Ivana Mažuranića na donošenje značajnijih reformi kojima je osigurano plodno tlo za daljnji napredak.

Nastojeći stvoriti moderniji odgojno-obrazovni sustav, ban Ivan Mažuranić za vrijeme svog banovanja (1873-1880) donosi niz reformi koje su do neke mjere unaprijedile hrvatsko školstvo i žensko obrazovanje. Ova je bio početak odgovora na žensko pitanje: „U Hrvatskoj modernizacija obrazovnog sistema započinje donošenjem Zakona ob ustroju pučkih školah i preparandijah iz 1874., kada Mažuranić, potaknut liberalnim reformama u austrijskom dijelu Monarhije sličnim zakonskim aktima pokušava provesti modernizaciju unutar tadašnjih institucija.“ (Župan, 2002, str. 277) Ove reforme nisu bile revolucionarne, no pokazale su da je napredak itekako moguć. Čepulo smatra da se na Mažuranićeve reforme može gledati kao na svjesni i razmjerno sustavni projekt ubrzane modernizacije, no tvrdi da su reforme ipak zaostajale za ostatkom Monarhije prema stupnju sekularizacije. (Čepulo, 2000)

Reformom školstva iz 1874. godine dogodile su se važne promjene. Prva od njih bila je ukidanje razlika između seoskih i gradskih škola, odnosno izjednačavanje gradske i seoske djece. Stoga je pohađanje osnovne škole u trajanju od pet godina postalo obavezno za svu djecu, bez obzira na njihovu vjeru, spol, etnicitet ili društveni sloj. (Jagić, 2008) Djevojčice su ovim zakonom dobile jednaka prava na obrazovanje kao i dječaci. Nadalje, ovaj je skup liberalnih reformi doveo do djelomične sekularizacije jer je država preuzela upravu i nadzor

nad školama. (Župan, 2002) Međutim, religijski se odgoj i dalje naglašavao u školama. Crkva je imala kontrolu nad religijskim odgojem i knjigama koje su se koristile u nastavi, a svećenici su djelomično i dalje nadzirali školu i bili dio školskog odbora. (Goreta, 2019) Zbog toga su učitelji morali pripadati vjeri većine učenika. Jedna od važnih posljedica donošenja Zakona bila je vidljiva i u učiteljstvu. Naime, učiteljska je profesija dobila autonomnost te su učitelji postali državni službenici koji su za svoj posao odgovarali zemaljskoj vladi, a mogli su se zaposliti u pučkim školama ako su prethodno završili javnu preparandiju unutar Monarhije i ako su znali hrvatski jezik. (Župan, 2002) Uz to je došlo i do izjednačavanja učiteljskih plaća. Učiteljice su tako dobivale jednaku plaću kao i učitelji, što nije bio slučaj u austrijskom dijelu Monarhije i drugim zapadnim zemljama. Učiteljice su tamo primale za petinu manju plaću od učitelja, zbog čega Mažuranićev zakon ima još veći značaj. S druge strane, ženama je još uvijek bilo onemogućeno pohađanje gimnazija i sveučilišta. (Župan, 2002)

Iako se početkom 20. stoljeća još uvijek mogla uočiti podjela između djevojačkih i dječaćkih škola, broj mješovitih škola ipak se počeo povećavati. Ženama se s početka novog stoljeća omogućilo polaganje završnih ispita u klasičnim i realnim muškim gimnazijama, kao i mogućnost sveučilišnog obrazovanja. (Župan, 2013) Ovime se tako dugo prisutna diskriminacija žena počela smanjivati te su one zbog sve boljeg obrazovanja postale prisutnije u javnom životu.

3.2. Otvaranje Privremenog ženskog liceja 1892. godine

Značajna promjena u obrazovanju žena dogodila se 1892. godine kada je otvoren Privremeni ženski licej u Zagrebu koji je predstavljao prvu žensku srednju školu, odnosno gimnaziju, na području Monarhije. U borbi za otvaranje ženskog liceja istaknula se Marija Jambrišak kao predstavnica žena i borac za njihova prava, kao i Izidor Kršnjavi koji je potaknuo otvaranje Ženske stručne škole i Privremenog ženskog liceja. On je umjesto dotadašnjih obrazovnih institucija predlagao otvaranje realne gimnazije za žene čime je pridonio razvoju ženskog obrazovanja. Prvi korak u ostvarenju ove ideje bila je anketa koju je Izidor Kršnjavi proveo među značajnim ljudima toga doba, a pitanje je glasilo: „Je li današnja viša djevojačka škola podaje djevojkama svih staleža povoljnu naobrazbu; ako ne podaje, kako bi je valjalo proširiti, na koliko godina i koji bi se predmeti imali uvrstiti u osnovu takova zavoda.“ (Cuvaj, 1913, str. 379) Odgovori dobiveni anketom nisu pojasnili kako dalje

organizirati obrazovanje djevojaka nakon što završe pučku školu. Ovakva je ravnodušnost pružila slobodu daljnjem razvoju: „Anketa za vrijeme koje su artikulirane gotovo sve moguće smjernice ustroja ženskog obrazovanja pružala je Izidoru Kršnjavom slobodu interpretacije i time legitimitet da predstojeću reformu djevojačkog školovanja provede prema vlastitim idejama.“ (Ograjšek Gorenjak, 2004, str. 157) Na ovim se temeljima počeo razvijati koncept ženskog srednjoškolskog obrazovanja i naposljetku je osnovan Ženski licej u Zagrebu.

Licej je bio osmišljen kao gimnazija, iako se taj naziv iz „diplomatskih“ razloga nije upotrebljavao. Ograjšek Gorenjak navodi da bi isticanje gimnazijske osnove izazvalo negodovanje tadašnje javnosti koja nije bila naročito naklonjena tako velikom zahvatu i državnom ulaganju u srednjoškolsko obrazovanje djevojaka. (Ograjšek Gorenjak, 2004) Licej je trajao osam godina, a u višim se razredima dijelio na pedagoški, latinski i opći smjer što je omogućavalo slobodu izbora. Pravo na upis imale su djevojke s navršenih deset godina, a osim što su plaćale upis i učeničku knjižicu, morale su plaćati i godišnju školarinu u iznosu od 50 forinti. (Ograjšek Gorenjak, 2004) Međutim, bilo je jasno da se visokom cijenom školarine željela stvoriti škola koja je namijenjena imućnijim djevojkama iz visokog građanskog sloja, a neravnopravnost u pogledu nemogućnosti ponavljanja ispita osiguravala je upis samo nadarenim i upornim učenicama. Osim toga, problem daljnjeg financiranja škole stavljao ju je u vrlo nesiguran položaj u kojem nikome nije bilo zajamčeno da će ista opstati i da će poslovi zaposlenika ostati sigurni. Ograjšek Gorenjak nadalje navodi kako je Licej imao „pokusni karakter“ zbog svoje jedinstvenosti pa još nije imao definiran pravni status, a bio je i na meti mnogobrojnih inspekcija kojima se provjeravala opravdanost njegova postojanja. (Ograjšek Gorenjak, 2004) Licej se s vremenom pretvorio u Žensku realnu gimnaziju, a važnost njegova osnutka leži u činjenici da je on predstavljao prvu državnu srednju školu za djevojke. Ovo je bio veliki korak u ženskom obrazovanju jer je ženama pružena mogućnost srednjoškolskog obrazovanja.

Slika 3. Učenice zagrebačkog Ženskog liceja s nastavnicom Marijom Jambrišak, 1897.

(Hrvatski školski muzej, Zbirka fotografija, HŠM Mf 59)

3.3. Hrvatski pedagoško-književni zbor i Učiteljske skupštine

Hrvatski pedagoško-književni zbor započeo je s radom 1871. godine, a njegovi osnivači bili su školsko-pedagoški djelatnici Ivan Filipović, Marija Fabković, Mijat Stojanović, Skender Fabković, Tomislav Ivkanec, Janko Tomić, Josip Glasner, Franjo Stepanek, Sebald Cihlar, Ljudevit Modec, Vjenceslav Mařik, Stjepan Basariček, Bartold Francelj, Ante Truhelka. (Šetić, 2011) Ova je učiteljska stručno-znanstvena i književna udruga predstavljala središte okupljanja hrvatskih učitelja, ali i autora i prevodioca pedagoških članaka, rasprava, knjiga, književnih tekstova za mladež te sastavljača školskih članaka. (Šetić, 2011). Zbor je imao veliki izdavački utjecaj pa su časopis *Napredak* i list *Smilje* poticali mlade naraštaje na čitanje i pisanje. Stoga se može zaključiti da mu je jedna od ključnih uloga bila promoviranje obrazovanja i naobrazba građana. Nadalje, važne uloge

Zbora bile su zalaganje za donošenje zakona u osnovnoškolskom i učiteljskom obrazovanju te za izgradnju Hrvatskog učiteljskog doma, Hrvatskog školskog muzeja, Učiteljske knjižnice i čitaonice, Saveza hrvatskih učiteljskih društava, Učiteljskoga konvikta i mnogih drugih. (Šetić, 2011) Osnivanje i djelovanje Hrvatskog pedagoško-književnog zbora imalo je velik utjecaj na napredak cjelokupnog hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava.

Slika 4. Osnivači Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, Zagreb, 1871. – Marija Fabković kao jedina žena (Arhivska zbirka HŠM Mf 61)

Zbor je na čelu s učiteljem Ivanom Filipovićem započeo s organizacijom i održavanjem učiteljskih skupština. S obzirom na svojevrsnu razjedinjenost hrvatskih krajeva (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija), skupštine su na neki način povezivale hrvatske krajeve i okupljale su hrvatske učitelje i učiteljice.

„Pedagoški pogledi, izneseni na tim skupštinama, važna su sastavnica hrvatske pedagoške misli, koja i dalje istraživački izaziva stručnu i znanstvenu znatiželju. Uz svoju školsku i pedagošku misiju, te su skupštine imale i svoju izrazito političku i nacionalno integracijsku zadaću... U tada neprirodno razjedinjenom hrvatskom narodu one su bile svojevrsan duhovni i politički vez između hrvatskoga sjevera i juga. U tome je i njihovo izuzetno važno političko,

nacionalno integracijsko i modernizacijsko značenje. Uz pedagoške i staleške razloge, taj je vez snažno poticao njihovo sazivanje i održavanje.“ (Šetić, 2012, str. 530 i 544)

Prva opća hrvatska učiteljska skupština održana je u Zagrebu 1871. godine, a organizatori su bili Ivan Filipović i njegovi najbliži suradnici iz zagrebačkih učiteljskih redova. Učitelji su mogli dostaviti prijedloge tema o kojima su željeli raspravljati na skupštini i pozvani su da aktivno sudjeluju i dođu u što većem broju. (Šetić, 2012) Na skupštini je prihvaćeno sveukupno dvanaest tema o kojima se raspravljalo, a neke od njih su bile daljnje obrazovanje, napredak i prava pučkih učitelja, obrazovanje žena, svrha pučkih škola i njihovo uređenje. (Prva obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, 1871) Na skupštini su se svojim govorom i istaknule učiteljice Marija Jambrišak i Marija Fabković. Jedan od zahtjeva o kojima je Jambrišak govorila bio je izjednačavanje plaća učitelja i učiteljica – „I. Učiteljicam neka se držeći se izreka: jednaki posao jednaka plaća; jednako pravo za sve – određuje isto toliko plaće i doplate kao i učiteljem.“ (Prva obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, 1871. str. 128) Osim toga, tražilo se da učiteljice prošire svoje djelovanje u više razrede gdje bi mogle predavati literarne predmete i dovelo se u pitanje znanje sestara milosrdnica i njihova osposobljenost za poučavanje mladih djevojaka jer su imale prednost pred učiteljicama:

„A tko uzgaja buduće majke i supruge? Uzgaja djevojačka narodna učiona, koju rukovode učiteljke za to u učiteljištu osposobljene. Da li sada postojeće djejačko nčiteljište u rukuh milosrdnih sestara zadovoljava svojoj važnoj zadaći...Djevojka mora da se upozna sa svijetom...sa raznimi obiteljskim okolnostmi...Milosrde sestre otudjuju djevojke od svieta, usadjujuć im u srce mržnju protiv čovječanstva i svjetskom životu...“ (Prva obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, 1871, str. 123)

Nadalje, osnivanje školskih odbora bila važna stavka u modernizaciji školstva. Odbor je brinuo o stanju škole, školskoj blagajni, pohađanju nastave, predlagao je nove učitelje, nadzirao rad postojećih učitelja, posredovao između učitelja i roditelja, a imao je i iznimno važnu ulogu u emancipaciji žena. (Župan, 2013) Stoga je Marija Jambrišak iznijela prijedlog o uključivanju i djelovanju učiteljica u školskom odboru koji je usvojen, iako se u praksi nije provodio pa tako nema tragova o radu učiteljica u školskim odborima. (Župan, 2013) Ovi su nastupi na skupštini bili jedni od prvih javnih ženskih nastupa u kojima su učiteljice javno izrekle negodovanja i iznijele svoje zahtjeve i prijedloge.

Slika 5. Značka I. opće hrvatske učiteljske skupštine (Hrvatski školski muzej, Zbirka školske opreme i predmeta, HŠM Mp2484)

Druga opća učiteljska skupština održana je 1874. godine u Petrinji, tada važnom društveno-kulturnom gradu na području Vojne krajine. Teme o kojima se raspravljalo na ovoj skupštini mogle su se nadovezati na teme Prve opće učiteljske skupštine, a obuhvaćale su unapređivanje rada učiteljskih škola, zadaće i ulogu građanskih škola u naobrazbi stanovništva, školski red i disciplinu i mnoge druge. (Šetić, 2012) Međutim, većih rasprava o obrazovanju žena nije bilo.

Treća opća učiteljska skupština održana je 1878. godine i teme o kojima se na njoj raspravljalo bile su uglavnom politički orijentirane. Primjerice, istaknuti hrvatski pedagog Davorin Trstenjak je na skupštini zagovarao politički odgoj u školama i iznio mišljenje kako bi učitelji trebali biti politički aktivni u svojoj radnoj sredini. Osim toga, izglasano je kako će se Četvrta opća hrvatska učiteljska skupština održati na dalmatinskom tlu. Ovo je bila važna odluka jer su se hrvatski sjever i jug počeli ujedinjavati. Upravo je ovakva složnost zasmetala austrijskim i ugarskim vlastima pa je daljnje održavanje skupština zabranjeno. (Šetić, 2012)

3.4. Časopis „Na domaćem ognjištu: list za porodicu“

Ulazak u novo stoljeće donio je nove ideje među učiteljskim redovima Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. U rujnu 1900. godine pokrenut je prvi časopis namijenjen ženama u Hrvatskoj pod nazivom *Na domaćem ognjištu: list za porodicu*. Glavne urednice i osnivačice časopisa bile su značajne učiteljice Marija Jambrišak i Jagoda Truhelka. Stoga su teme časopisa bile vezane uz vrijednosti koje su one tijekom svojeg života naglašavale promicanje obrazovanja žena, napredak ženskog obrazovanja, odgajanje djece te općenito status žena u društvu. (Šilović-Karić, 2004) Iako je ovaj korak bio naizgled revolucionaran, u početku su urednice pristupale vrlo oprezno i ni najmanje revolucionarno. (Šilović-Karić, 2004) Štoviše, u njemu se ženama obraćalo kao majkama i kućanicama u tradicionalnoj ulozi, a i sam naziv dao je naslućivati tematiku:

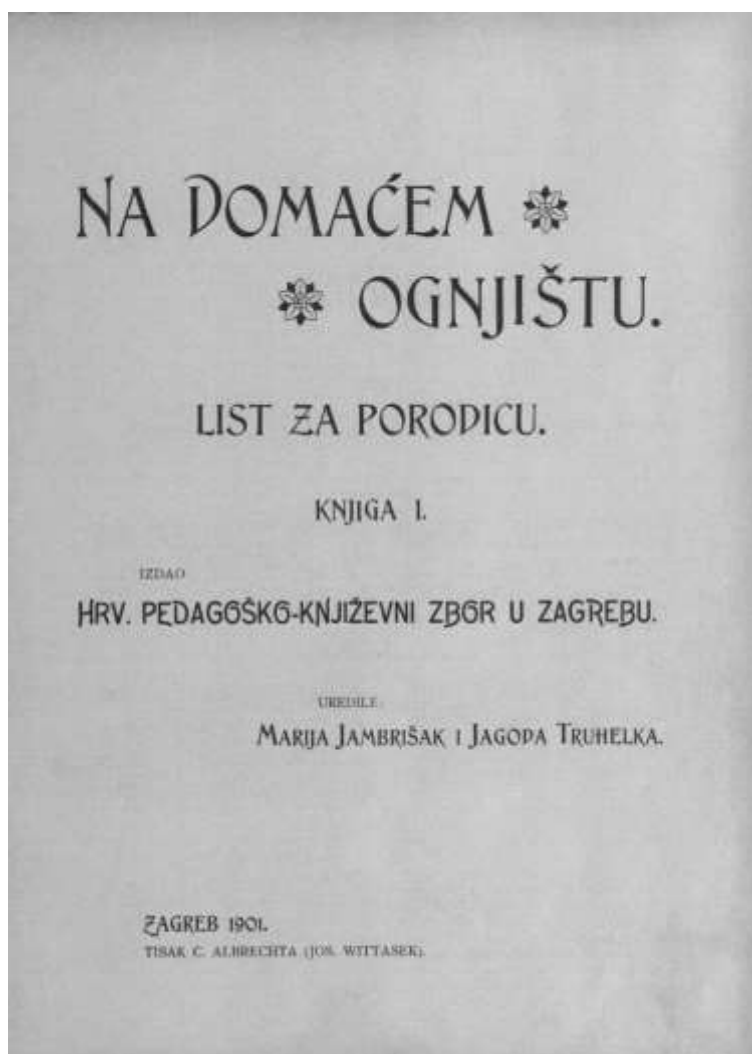
„(...) na domaćem ognjištu gori toplja ljubav porodična...A svećenica toga ognjišta...to je žena, mati obitelji, ono toplo žarište, iz kojega poput zraka ishodi mladi naraštaj, da iznese u svijet iskru – svoju poletnu dušu, da je tamo rasplamti u nastojanju oko napretka i naobrazbe i tako prosvijetljenu vrati opet na domaće ognjište, da ga novim tečevinama ponovi i pomladi. I list „Na domaćem ognjištu“ niče iz iskrene želje, da prinese svoj ugarak na ognjište narodne prosvjete. Neka s njega vrcaju skromne iskricice na domaća ognjišta naših hrvatskih porodica...Dakle, hrvatskoj je majci namijenjen ovaj list ponapose. Ona nam odgaja pomladak, taj cvijet naroda našega...Pomozite nam dakle, hrvatske majke, i vi roda službenice, djeci učiteljice i rasadnice znanja...da udruženim silama odgajamo narodu valjan pomladak.“ („Što hoćemo i želimo!“, *Na domaćem ognjištu 1*, 1901, str. 1)

Simbolika koju je ognjište imalo u nazivu može se, osim u pogledu topline doma, shvatiti i kao prosvjećenost, kultura i naobrazba. Cilj mu je bio da se što veći broj građana uvjeri da će žene koje su obrazovane bolje odgajati svoju djecu i biti bolje u ulozi majke. (Šilović-Karić, 2004). Stoga se može naslutiti kako je ovo bio prvi korak prema ostvarenju većeg cilja kojeg su žene imale za sebe.

Godine 1902. časopis je promijenio naziv u „Domaće ognjište“, a urednica časopisa postala je Milka Pogačić. Ova istaknuta hrvatska učiteljica dijelila je mišljenje s Jambrišak i Truhelkom o ženskom pravu glasa, nejednakim plaćama učitelja i učiteljica i o ženskom obrazovanju. Stoga se kao urednica nije suzdržavala izraziti svoje mišljenje o ovim temama. „Kao urednica izvještava čitateljstvo o različitim događajima u svijetu koji se tiču žena. Izvještava o prvoj ženi odvjetnici, pilotu te postolarskoj pomoćnici...Diže svoj glas protiv celibata učiteljica i shvaćanja iz srednjeg vijeka, neravnopravnosti žena i učiteljica itd.“

(Žuvela, 2010, str. 99) Kod žena je željela probuditi želju za obrazovanjem i potaknuti ih na čitanje, a svoj ostaloj publici približiti žensko djelovanje u Hrvatskoj, ali i u svijetu. Zanimljivo je kako se zbog izuzetnog zalaganja za siromašnu i nezbrinutu djecu Milka Pogačić smatra prvom hrvatskom socijalnom radnicom, a socijalna problematika je stoga bila česta tema spomenutog časopisa. (Žuvela, 2010)

Iz svega navedenog, može se zaključiti da je *Domaće ognjište* imalo važnu ulogu u podizanju ženske svijesti, samopouzdanja i otvaranju mogućnosti. Ovaj je časopis poticao na promišljanje i davao im nadu za poboljšanje. Uz to, čitatelje je usmjeravao na razmišljanje o problemima iz svakodnevnog života o kojima se nerado raspravljalo, čime se podizala građanska svijest.

Slika 6. Naslovnica prvog godišta časopisa, 1900./1901. (HŠM, Pedagoška knjižnica)

Slika 7. Portret Milke Pogačić, 1913. (HŠM, Zbirka školske opreme i predmeta)

4. ZNAČAJNE ŽENE – MARIJA JAMBRIŠAK, MARIJA FABKOVIĆ I JAGODA

TRUHELKA

Tijekom povijesti postojale su mnoge osobe koje su svojim radom doprinijele razvoju zajednice i utrle put budućim generacijama. Mnoge knjige pišu o njima, ulice nose njihova imena i prezimena, a ljudi ih često citiraju i dive im se. U povijesti hrvatskog školstva jedne od najznačajnijih žena koje su se istaknule u borbi za ravnopravnost i poboljšanje ženskog obrazovanja svakako su Marija Jambrišak, Marija Fabković i Jagoda Truhelka. One su predstavljale ženski glas uz podršku ostalih učiteljica.

Marija Jambrišak bila je učiteljica, spisateljica i borac za ravnopravnost žena. Rođena je 1847. godine u Karlovcu i već je od malih nogu pokazivala svoj borbeni duh i čvrst karakter. Završila je učiteljsku školu sa šesnaest godina te je nakon položenog učiteljskog ispita četiri godine radila kao učiteljica u Krapini. (Žuvela, 2010) Važno je napomenuti da je bila i prva žena u Austro-Ugarskoj Monarhiji koja je završila *Paedagogium* – zavod za usavršavanje učitelja kojeg je karakterizirao antiklerikalistički i liberalni pristup odgoju i obrazovanju. (Župan, 2013) Marija Jambrišak istaknula se u borbi za ravnopravnost žena, a njezin karakter i uloga učiteljice omogućavala joj je pravo glasa i utjecaj na brojnim skupštinama: „I ona postaje prva i najznatnija naša pedagoška radnica koja neobičnim i samo njoj svojstvenim zanosom razvija svoje misli o obrazovanju i podizanju žene knjigama, raspravama i predavanjima.“ (Demarin, 1937, str. 8) Marija je tijekom godina stekla mnoga poznanstva među učiteljima, a 1871. godine sudjeluje na Prvoj općoj hrvatskoj skupštini u Zagrebu na kojoj je bila vrlo aktivna. No, morala je biti oprezna i pažljivo birati riječi i način na koji će članovima skupštine iznijeti svoje ideje i zahtjeve. Na skupštini je govorila o ravnopravnosti muškaraca i žena u učiteljskoj profesiji i iznijela je prijedloge od kojih je jedan bio izjednačavanja plaća i radnih uvjeta učitelja i učiteljica. (Žuvela, 2010) Ovo je bio jedan od prvih koraka u borbi za ravnopravnost žena, no Marijin govor na skupštini predstavljao je mnogo više. Ulijevao je nadu budućim učiteljicama i svim ostalim ženama za napretkom i promjenom. Marija je na Prvoj općoj hrvatskoj skupštini ovako govorila o važnosti škole: „Narodna učionica je njegovateljica i promicateljica pučke prosvjete, a pučka prosvjeta jest mjerilo moći i snage, te pouzdan temelj ćudorednosti, blagostanja i svake sreće naroda. (Živila!)“ (Prva obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, 1871, str. 122). Jambrišak je hrabro nastavila svoje djelovanje i nije se ustručavala ukazivati na očigledne nelogičnosti i nepravdu u odgojno-obrazovnom sustavu. Mnogobrojnim nastupima na skupštinama, javnim djelovanjem i pisanjem literarnih radova s ciljem naglašavanja važnosti

ženskog obrazovanja, potaknula je promjene ženskog obrazovanja. Uslijedilo je otvaranje dviju novih obrazovnih institucija za žene u Zagrebu – Ženska stručna škola i Privremeni ženski licej. Kao učiteljica, Marija je predavala u Liceju do svog umirovljenja i oblikovala mnoge generacije uspješnih mladih djevojaka koje su je poštovale i vodile se za njenim uzorom. (Batinić, 2008) Jagoda Truhelka kao Marijina učenica ovako piše o njoj:

Starijem naraštaju bit će još u uspomeni osobita pojava te izvanredne žene, izvanredne po njezinim tumačenjima u nastavi, po odgojnom djelovanju na oblikovanje duha mladih djevojaka sve do kasne starosti, po spremnosti da pomaže, savjetuje i vodi gdje god je trebalo, pa i nakon svršene škole. (Truhelka, 1997, str. 344)

Značajnost Marije Jambrišak za hrvatsko školstvo leži u njezinoj borbi za ravnopravnost žena, ustrajnosti, hrabrosti i humanitarnosti. Za svoj je rad dobila mnoga priznanja, a njezin lik će zasigurno zauvijek ostati zapamćen kao važan za povijest hrvatskog školstva.

Slika 8. Marija Jambrišak (HŠM, Zbirka fotografija)

Marija Fabković također je bila jedna od istaknutih žena koja se borila za ravnopravnost i slobodu škole te je nudila mnoge napredne ideje i misli o odgoju i obrazovanju, čime je doprinijela afirmaciji žena u javnom i kulturnom životu u Hrvatskoj. Rođena je 1833. godine u Češkoj i kao djevojčica pohađala je njemačku općinsku osnovnu školu u Pragu. Nakon završene osnovne škole Marija upisuje više razrede, a kasnije pohađa vježbaonicu jer je to bio uvjet za pohađanje učiteljske škole. (Ogrizović, 1973) Odrasla je u okruženju u kojem je već kao mlada djevojka uočavala da ljudi nisu dovoljno obrazovani, osviješteni, nemaju strast za životom pa nema napretka ni ideja za razvoj. Upravo je ovakvo

djetinjstvo i školovanje utjecalo na njezin kasniji pedagoški rad. Godine 1854. udaje se za zagrebačkog učitelja Skendera Fabkovića s kojim dijeli slične stavove. Nakon vjenčanja, iz Češke dolaze u Viroviticu i zapošljava se kao učiteljica. Imala je vrlo dobar odnos s učenicama koje su ju cijenile i koje je nadahnjivala. Iako je nailazila na mnoge prepreke, svojom je nacionalnom sviješću, ljubavlju prema učenicima i humanitarnim zalaganjem zadobila povjerenje građana te je njezin lik i djelovanje postalo prepoznatljivo i cijanjeno. (Ogrizović, 1973) Nakon kasnije selidbe u Karlovac, politički, društveni i kulturni život Marije Fabković postaje sve izraženiji i u tom periodu počinje pisati pedagoške članke i rasprave. Ogrizović smatra kako su za ovo bili zaslužni susreti i druženja s Antom Starčevićem i Eugenom Kvaternikom koji su utjecali na njezina društveno-politička shvaćanja. (Ogrizović, 1973) Njezino je pedagoško djelovanje bilo vođeno uvjerenjem da su odgoj i obrazovanje važni za narodni preporod, ljepši život i društveni napredak te da ljudima trebaju dobri i odani učitelji koji će sve svoje znanje i sposobnosti usmjeravati ka razvoju škole. (Ogrizović, 1973) Marija Fabković iznosila je mnoge prijedloge i bila je aktivna na učiteljskim skupštinama. Željela je potaknuti interes za žensko obrazovanje, a provedbama novih ideja u školski sustav pristupala je kritički.

Ona je smatrala da ženskoj djeci, budućim majkama i domaćicama koje su pozvane da odgajaju djecu u patriotskom duhu i da aktivno sudjeluju u životu društva, treba dati solidniji odgoj i obrazovanje, jer im samo takav odgoj i obrazovanje mogu biti od praktične i životne koristi. (Ogrizović, 1973, str. 91)

Njezino iznimno zalaganje na području odgoja i obrazovanja žena, ambicioznost i progresivne ideje čine ju jednom od istaknutijih žena daleko ispred svojega vremena.

Slika 9. Marija Fabković, Zagreb, 1872. (Hrvatski školski muzej, Zbirka fotografija)

Jagoda Truhelka rođena je 1864. godine u Osijeku i kao djevojčica dolazi u Zagreb gdje nastavlja svoj život i školovanje. Završila je višu djevojačku školu i preparandiju nakon čega je radila kao učiteljica i ravnateljica u Gospiću, Banjoj Luci i Sarajevu. (Batinić, 2008) Bila je učenica Marije Jambrišak te je poput svoje učiteljice imala velik utjecaj na unapređenje ženskog obrazovanja. Jambrišak je izrazito utjecala na Truhelku. Usadila joj je sustav vrijednosti još kao učiteljica, a kasnije se iz tog odnosa razvila suradnja i prijateljstvo pa su zajedno pokrenule prvi ženski časopis *Na domaćem ognjištu*. Jagoda je i sama s divljenjem pisala o odnosu s Marijom Jambrišak:

U višoj djevojačkoj školi bila mi je pored K. Cvitešićeve učiteljicom Marija Jambrišak, o kojoj nam je otac još god. 1871. iza učiteljskog kongresa u Zagrebu toliko pričao. Onda nisam naravno ni slutila koje će i koliko će značenje imati u mome potonjem životu ova izvrsna pedagoškinja, prva Hrvatica svršenica bečkog Pedagogija. Svakako će iza Šrepelove ona svojim pobudama vršiti najveći utjecaj na mene... (Truhelka, 1997, str. 344)

Truhelka je poput svojih suvremenica nailazila na mnogobrojne izazove i neodobravanja u svojoj borbi za ravnopravnost i boljim odgojno-obrazovnim prilikama za žene. Unatoč svemu, bila je izrazito aktivna u književnom stvaralaštvu. Njezini književni radovi bili su sredstvo prenošenja ideja i razmišljanja o odgoju, ali i način da potakne promjene:

Vidna je povezanost pedagoškoga i književnoga rada J. Truhelke. U njih je ugrađivala svoj sustav vrijednosti. Poseban pedagoški duh je u djelima namijenjenima djeci i mladima...Jagoda Truhelka uspjela je objediniti odgoj i umjetnost, posebno književnost. Zapravo za nju je i sam odgoj bila najveća umjetnost te mu je tako i pristupala. (Munjiza i sur., 2004, str. 92)

Godine 1897. objavila je roman *Plein air* u kojem se jasno može uočiti njezin stav o ženskim pravima. Primjerice, glavni lik romana je obrazovana i sposobna žena Zdenka koja je emancipirana. Ona na neki način predstavlja Truhelku i njezine ideje. Radnja prati lik Zdenke koji doživljava uspone i padove, boreći se za svoja prava i opirući se patrijarhalnom ustrojstvu i likovima koji su joj suprotstavljeni. (Truhelka, 1997) Osim spomenutog romana, Truhelka je objavila niz značajnih djela poput romana *Tugomila* (1894.), *Naša djeca* (1896.), *Vojača* (1899.) te trilogije *Zlatni danci* (1918.).

Slika 10. Jagoda Truhelka (Hrvatska enciklopedija)

5. ŽENE U UČITELJSKOJ PROFESIJI

Žene su u početku borbe za svoja prava bile vrlo oprezne, a čvrsta društvena struktura i dalje ih je stavljala u diskriminirajući „kalup“. No, s razvojem i ubrzanom industrijalizacijom javile su se promjene u odgojno-obrazovnom sustavu, ali i na tržištu rada. U drugoj polovici 19. stoljeća zaposlenje žena i njihova uključenost u javnu sferu nije mnogo obećavala. Jedini javni posao kojeg su mogle obavljati bio je posao učiteljice jer je bio bliži njihovoj „prirodi“: „Žene...nisu mogle na primjer biti pravnice i liječnice jer se smatralo da ta zanimanja nisu u skladu s njihovom „prirodom“... Posao učiteljice prikazivan je kao „prirodan“ i poželjan posao jer je proizlazio iz ženinog majčinskog identiteta.“ (Župan, 2013, str. 141.) Zbog toga na prijelazu iz 19. stoljeća u 20. stoljeće one postaju sve zastupljenije u učiteljskoj profesiji. Pojavom feminizacije u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju, učiteljska profesija postaje pretežito „ženski posao“. (Jukić, 2013)

Međutim, spolna politika i marginaliziranje žena odrazilo se i na učiteljsku profesiju. Žene su mogle biti učiteljice u osnovnoj školi, no za svoj su posao dobivale manju plaću od učitelja, nisu imale jednaka prava i činile su manjinu školskog kolektiva. (Szabo, 1987) Razlog nejednakosti plaća bilo je utemeljeno na uvjerenju da su muškarci uzdržavatelji obitelji pa za svoj posao trebaju biti više plaćeni. S druge strane, žene su imale „pasivniju“ ulogu. One su bile majke, kućanice i supruge pa se smatralo da posao učiteljice ne mogu obavljati jednakom „predanošću“ kao i učitelji. (Erceg i Tataj, 2019)

Ograničenja i spolna diskriminacija učiteljica postojala je i u obliku zakona o udaji koji je donesen 1888. godine: „Uda li se koja učiteljica, smatrat će se, da se je dobrovoljno službe odrekla, no koja služi preko 5 godina, dobiva odpravninu u iznosu od jednogodišnje plaće.“ (Cuvaj, 1911, str. 712) Dakle, učiteljice su bile ograničene zakonom prema kojem se nisu smjele udavati. Svaka bi udaja značila napuštanje službe, što je za njih moralo biti vrlo ponižavajuće i obeshrabrujuće. Ovome se posebno protivila jedna od najutjecajnijih žena toga doba, već prije spomenuta učiteljica Marija Jambrišak. Ona je smatrala da bi se učiteljicama trebala omogućiti udaja i zahtijevala je izmjenu zakona. Naime, ovaj je zakon poništio dostignuća Mažuranićevog zakona o školama iz 1874. godine i ugrozio emancipaciju učiteljica koja je njime započela. (Župan, 2005) Jedan od razloga donošenja zakona o udaji bilo je mišljenje da učiteljica koja se uda ne može dobro obavljati svoj posao jer mora biti posvećena obitelji, a s druge strane ne može biti dobra supruga i majka jer se mora posvetiti poslu. Osim toga, učiteljice su zbog svog posla ponekad morale putovati u druge gradove i

sela, a selidba bi u velike otežala obiteljski život te bi njihov posao dolazio u sukob s muževim.

Uz sve navedeno, žene su bile označene kao „slabiji spol“. Stoga nije bilo prikladno da učiteljice odgajaju dječake jer im ne mogu biti uzor i u njima razvijati „muške“ karakteristike, već bi trebale poučavati samo u djevojačkim školama. Zbog istog se razloga djevojčicama onemogućavalo pohađanje muških škola u kojima su poučavali učitelji. Tada je postojala opasnost da mlade učenice izgube svoj ženski identitet i poprime „muške“ karakteristike. „Vukotinović se zalagao za odvojeno školovanje ženske i muške djece te za to da žensku djecu isključivo obrazuju učiteljice... Tada se većina pedagoga i učitelja protivila tome da učiteljice poučavaju i odgajaju starije dječake jer je to moglo ugroziti njihov muški identitet.“ (Župan, 2013, str. 63) Mali pomak dogodio se reformom školstva 1874. godine nakon čega je učiteljicama omogućeno da predaju dječacima u prva dva razreda nižih pučkih škola. (Župan, 2013)

Slika 11. Rudolf Mosinger, Maturantice Više djevojačke škole u Zagrebu – prva javna gradska viša djevojačka škola u Hrvatskoj, oko 1900. godine

5.1. Feminizacija – društveni proces u okviru učiteljske profesije

„Feminizacija“ se u kontekstu ovog rada može opisati kao uključivanje žena u profesiju kojom su nekada dominirali muškarci, odnosno veći broj žena u učiteljskoj profesiji. Krajem 19. stoljeća ova pojava je bila izuzetno izražena u smislu postavljanja zahtjeva za mijenjanjem društvene uloge žene i afirmacije ženskog pokreta. (Šilović-Karić, 2004) Prateći ovaj fenomen, nailazi se na moguće razloge koji su doveli do sve veće zastupljenosti žena u učiteljskoj profesiji, a ova se pojava sve više očituje i u suvremeno doba. Važno je napomenuti da su muškarci i žene istovremeno stupili na tržište plaćenog rada, no radni uvjeti nisu bili jednaki za sve. Postojala je jasna podjela „ženskih“ i „muških“ poslova pa su žene pri ulasku na tržište rada imale tendenciju zapošljavanja u tradicionalnim „ženskim“ zanimanjima

(odgoj i briga o djeci, palijativna skrb) (Jukić, 2013) „Gospodarske i društvene preobrazbe u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, preoblikovanje i potvrđivanje stereotipa vezanih uz spol, oblikovali su i položaj žena na tržištu rada. Takvoj situaciji svakako su doprinijele brojne sociodemografske, socioekonomske i kulturološke promjene.“ (Jukić, 2013, str. 545) Osim što je društvo žene gotovo primoralo da obavljaju posao učiteljice, razne privilegije poput praznika, fleksibilnog radnog vremena i sigurnosti privukle su ih upravo na ovakav odabir zanimanja. Jukić navodi da su feminizaciji učiteljske profesije pridonijele i obrazovne i društvene promjene poput industrijalizacije koja se naglo dogodila u 19. stoljeću jer je ona ujedno značila i veću potražnju za učiteljskom strukom. (Jukić, 2013)

Ovaj se fenomen gotovo u isto vrijeme pojavio u većini zemalja u svijetu. Primjerice, u SAD-u se posao učiteljice također smatrao prigodnijim za žene i njihov broj u školama je počeo rasti. Američka je vlada preuzimala sve veću ulogu i moć nad školom, što je dovelo do potrebe za većim brojem učitelja i učiteljica. Posljedično, feminizacija učiteljske profesije se ubrzala. (Boyle, 2013) Također, učiteljice su i tamo bile plaćene manje od učitelja, smatrale su se jeftinom radnom snagom i spremnije prilagoditi se pritisku školskog sustava. S pojavom industrijalizacije muškarcima su se počele otvarati bolje prilike za zapošljavanje, što je ženama dalo više prostora za zapošljavanje u školi. (Boyle, 2013)

Slika 12. Frances Benjamin Johnston, Djevojke u laboratoriju srednje škole, Washington DC, 1899.

godina

5.2. Društveni status učiteljske profesije

Pojam „učitelj“ seže duboko u povijest gdje su još i prije doba antike postojali ljudi koji su svojim filozofskim razmišljanjima i značajnim zalaganjem poučavali i nadahnjivali ljude oko sebe. Danas ovaj pojam označava stručnu osobu osposobljenu za rad u školi koja svoje profesionalne kvalifikacije stječe na visokim učilištima i koja nekoga nečemu poučava ili vodi odrastanju. Suvremeni učitelj organizator je i voditelj nastavnoga procesa, mentor, poticatelj i partner u učenju. (Hrvatska enciklopedija, 2022) Valja definirati i pojam „status“. On podrazumijeva „(...) položaj ili mjesto u društvenoj strukturi kojemu pripadaju određena prava i dužnosti... status se definira s obzirom na ulogu koju njegov nositelj obavlja u tom sustavu, a koja određuje i ponašanje što se od nositelja određenoga statusa očekuje (...). U suvremenom društvu dominantan je onaj status koji proizlazi iz zanimanja.“ (hrvatska enciklopedija, 2022)

Može se reći da je učiteljska profesija u svojim počecima bila izrazito cijenjena. Budući da su žene prije 19. stoljeća imale vrlo slabe ili gotovo nikakve mogućnosti za zapošljavanjem, u učiteljskoj su profesiji prevladavali muškarci. Ugled učiteljske profesije se poštovao, a učiteljev autoritet bio je neosporiv: „Do 18. stoljeća učiteljstvo je u gotovo svim društvima bila ugledna i dobro plaćena profesija rezervirana isključivo za muškarce.“ (Vuković i Šmaguc, 2015, str. 303)

Međutim, status učiteljske profesije na prijelazu stoljeća bio je uzdrman brojnim reformama i nepovoljnim položajem te pritiskom koji se vršio na učitelje. Loše ekonomsko i političko stanje u Hrvatskoj nije moglo poduprijeti razvoj i modernizaciju školskog sustava pa se jasno osjetilo slabljenje statusa.

Mnoge su općine bile siromašne i nisu mogle izdržavati škole, ni učitelje, materijalni položaj kojih je bio vrlo slab. Posebno je bio slab položaj i društveni ugled učiteljica. Učiteljstvo je direktno ovisilo o vladi i njejoj politici pa je, da bi održalo golu egzistenciju, u mnogo slučajeva bilo prisiljeno taktizirati na političkoj pozornici. (Ogrizović, 1979, str. 56)

Postoje mnogi drugi razlozi zbog kojih se počelo drugačije gledati na učiteljstvo, a jedan od njih je već prije navedena spolna diskriminacija i tradicionalna društvena uvjerenja. U to je vrijeme do izražaja došla feminizacija odgojno-obrazovnog sustava u obliku povećanja broja učiteljica. Žene su se priklanjale učiteljskoj profesiji kao nečemu što im je tada bila jedina „opcija“ i blisko njihovoj, tradicionalno shvaćeno, majčinskoj prirodi. Ulazak žena u učiteljsku profesiju označio je početak slabljenja njezina statusa u Hrvatskoj, ali i u mnogim drugim zemljama: „Biti učitelj nikada nije bila visoko prestižna karijera u Americi, a ulazak žena u nju ovjekovječio joj je niži status. U društvu koje je prožeto seksističkim konvencijama o uspjehu, identifikacija nastave sa ženama često znači nisko poštovanje učitelja u društvu.“ (Rury, 2008 prema Jukić, 2013) S druge strane, u nekim je skandinavskim zemljama poput Finske status učiteljske profesije u suvremeno doba vrlo visok u društvu. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, a nakon što je Finska 1917. godine stekla status samostalne države, odgojno-obrazovni sustav je ojačao i stekao je svojevrstu ulogu očuvanja nacionalnog identiteta. Osim toga, obrazovanje je postalo ključ gospodarskog oporavka, a učitelji i učiteljice mogli su postati samo oni koji su prošli stroge procjene i završili sveučilišno obrazovanje. (Google for Education, 2016) Razlog ovakvog društvenog statusa učiteljske profesije u Finskoj leži i u djelomično drugačije strukturiranom školskom sustavu te strožem stručnom osposobljavanju prije zapošljavanja. (Google for Education, 2016)

S obzirom na sve navedeno, može se zaključiti da svako društvo ima svoje vrijednosti i one se mijenjaju s obzirom na stanje u kojem se nalazi. No, ipak se može zaključiti da je oduvijek postojala tendencija etiketiranja mnogih društvenih skupina i izgrađivani su stereotipi na temelju predrasuda. Žene se na neki način i u suvremeno doba doživljavaju emotivnijima, slabijima ili pak manje ambicioznima od muškaraca. Njihova je ženstvenost donekle označena kao „manje vrijedna“, a njihova uloga učiteljice smatra se neambicioznom u modernom društvu u kojem je definicija uspjeha bogatstvo, moć i snaga.

ZAKLJUČAK

Društveni status žena, njihova neravnopravnost i slabe obrazovne prilike, predstavljali su veliki problem u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Slabi ekonomski uvjeti zemlje i nepovoljan položaj unutar Austro-Ugarske Monarhije onemogućavali su napredak ženskog obrazovanja i poboljšanje njihovog statusa u društvu. Osim toga, odgojno-obrazovni sustav je tijekom druge polovice 19. stoljeća provodio takozvanu „spolnu politiku“ koja je diskriminirala žene unutar školskog sustava. One su stoga bile ograničene u javnom životu i nisu imale jednaka prava kao i muškarci. Smatralo se da je njihova jedina uloga biti domaćica, supruga i majka.

Prijelaz stoljeća označio je početak promjena u Hrvatskoj. S razvojem modernog građanskog društva i ubrzanom industrijalizacijom došlo je do značajnih promjena unutar hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava. Uslijedile su reforme koje su označile početak modernijeg obrazovanja i postupno mijenjanje školskog sustava. Mažuranićevom reformom školstva iz 1874. godine dogodile su se promjene koje su bile vidljive u obliku izjednačavanja obrazovnih prilika seoske i gradske djece, obaveznog školovanja djece te položaja učiteljica u odgojno-obrazovnom sustavu. Otvaranjem Privremenog ženskog liceja 1892. godine ženama je omogućeno srednjoškolsko gimnazijsko obrazovanje u trajanju od osam godina, a početkom 20. stoljeća omogućen im je upis na redovni studij Mudroslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Istaknule su utjecajne žene Marija Jambrišak, Marija Fabković i Jagoda Truhelka koje su svojim zalaganjem unaprijedile žensko obrazovanje i borile se za ravnopravnost. S vremenom je položaj žena počeo jačati, iako je spolna neravnopravnost u društvu još uvijek bila prisutna.

Učiteljska je profesija u ovom razdoblju bilježila povećani broj učiteljica, a ugled profesije počeo se mijenjati. Razlozi naglog porasta žena unutar odgojno-obrazovnog sustava su različiti i ne postoji jedna jedinstvena teorija o tome što je dovelo do ovog fenomena. Dakako, žene su u početku birale ono zanimanje koje se smatralo da je bliže njihovoj „prirodi“, ali su se i tijekom godina tržište rada i društvene vrijednosti promijenile. Iako je konzervatizam bio duboko ukorijenjen u tadašnjem društvu, žene su svakim danom potvrđivale svoju vrijednost i razbijale predrasude kojima su bile ograničene.

LITERATURA

- Batinić, A. (2008). Plemkinje duha: Marija Jambrišak - Jagoda Truhelka - Zdenka Marković. *Nova Croatica*, 2 [32] (2 [52]), 197-215. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/174668>
- Boyle, E. (2004). The Feminization of Teaching in America. *MIT Program in Women's and Gender Studies – Kampf Prize*. Preuzeto s [2004Boyle \(squarespace.com\)](https://www.squarespace.com/2004Boyle)
- Brešić, V. (1997). *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagreb: AGM.
- Cuvaj, A. (1911). *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije : od najstarijih vremena do danas / pribrao i uredio Antun Cuvaj. - 2. ispravljeno i popunjeno izd.* Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, Sv. 6
- Čepulo, D. (2000). Središte i periferija: europske i hrvatske odrednice Mažuranićevih reformi ustrojstva vlasti i građanskih prava (1873-1880). *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, (50), 6: 889-920.
- Demarin, J. (1937). *Marija Jambrišakova: život i rad*. Zagreb: Merkantille.
- Erceg, S. i Tataj, D. (2019). Položaj žena u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća. *Essehist*, 10 (10), 81-89. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/235677>
- Goreta, L. (2019). Ban Mažuranić i školstva reforma u drugoj polovici 19. stoljeća. *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 3. (3.), 233-244. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/217875>
- Google for Education. 2016. *Teacher status in Finland*. Preuzeto 24.8.2022.: <https://static.googleusercontent.com/media/edu.google.com/en//pdfs/google-for-education-teacher-status-in-finland-final-report-november-2016.pdf>
- Gross, M. i Szabo, A. (1992). *Prema hrvatskom građanskom društvu*. Zagreb: Globus
- Jagić, S. (2008). *Jer kad žene budu žene prave...“: Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće*. *Povijest u nastavi*, VI (11 (1)), 77-100. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/36768>
- Jagoda, T. (1997). *Iz prošlih dana*, u: Vinko Brešić (prir.): *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagreb, AGM
- Jambrišak, M. i Truhelka J. (2013). *Na domaćem ognjištu: list za porodicu*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.

Luetić, T. (2002). Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. *Povijesni prilozi*, 21 (22), 167-207. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/28671>

Munjiza, E. (2012). Napredak o odgoju djevojčica u obveznom hrvatskom školstvu druge polovine XIX. stoljeća. *Napredak*, 153 (2), 279-292. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82876>

Munjiza, E., Peko, A., i Jindra, R. (2004). Sustav vrijednosti u djelima Jagode Truhelke // *Kršćanstvo i dječja književnost: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 5*/Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Pečuh: Filozofski fakulteti; Matica hrvatska, 87-94.

Ograjšek Gorenjak, I. (2004). On uči, ona pogađa, on se sjeća ona prorokuje"- pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća. U Andrea Feldman (ur.) *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*. (str. 157-180). Zagreb: Ženska infoteka.

Ograjšek, I. (2004). Zastupljenost ženskog pitanja u hrvatskim glasilima na kraju 19. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 34-35-36 (1), 89-100. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/49178>

Ogrizović, M. (1973). Marija Fabković: prilog povijesti hrvatskog učiteljstva / Mihajlo Ogrizović. Zagreb: Školske novine.

Ogrizović, M. (1979). Marija Jambrišak. Zagreb: Školske novine.

Prva obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu 23., 24. i 25. kolovoza 1871., (1871.), Zagreb.

status. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 2. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57903>

Szabo, A. (1987). Demografska struktura stanovništva civilne Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1850-1880. *Historijski zbornik*, (40), 1: 167-223.

Šetić, N. (2011). Sto četrdeset godina Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. *Napredak*, 152 (3-4), 353-372. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82760>

Šetić, N. (2012). Opće hrvatske učiteljske skupštine 1871.–1878. i njihovo političko, nacionalno integracijsko i modernizacijsko značenje. *Napredak*, 153 (3-4), 529-546. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/138880>

Šilović-Karić, D. (2004). Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj. U A. Feldman (ur.) *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*. (str. 181-190). Zagreb: Ženska infoteka.

Truhelka, J. (1997). Plein air - Izabrana djela. Zagreb: Matica hrvatska

učitelj. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 2. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62934>

Vuković, K.; Šmaguc, T. DRUŠTVENI KONTEKST IZBORA ZANIMANJA ŽENA U HRVATSKOJ U RAZDOBLJU OD KRAJA 19. DO POČETKA 21. STOLJEĆA. // Ekonomska misao i praksa. (1)(2015), str. 297-310. URL: <https://hrcak.srce.hr/140304>

Župan, D. (2002). Utjecaji Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.). *Scrinia Slavonica*, 2 (1), 277-292. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/10398>

Župan, D. (2013). Mentalni korzet: spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj: (1968-1918). Osijek: Učiteljski fakultet Sveučilišta Josip Juraj Strossmayer; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Žuvela, S. (2010). Početci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić. *Rostra*, 3. (3.), 95-102. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/170058>

POPIS SLIKA

Slika 1. Osnovna škola u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu 1936./37. (HŠM, Zbirka fotografija)

Slika 2. Učenice ženske stručne škole u Zagrebu za vrijeme tečaja vezenja oko 1900. kat. br. 29

Slika 3. Učenice zagrebačkog Ženskog liceja s nastavnicom Marijom Jambrišak, 1897. (Hrvatski školski muzej, Zbirka fotografija, HŠM Mf 59)

Slika 4. Osnivači Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, Zagreb, 1871. – Marija Fabković kao jedina žena (Arhivska zbirka HŠM Mf 61)

Slika 5. Značka I. opće hrvatske učiteljske skupštine (Hrvatski školski muzej, Zbirka školske opreme i predmeta, HŠM Mp2484)

Slika 6. Naslovnica prvog godišta časopisa, 1900./1901. (HŠM, Pedagoška knjižnica)

Slika 7. Gabrijel Jurkić, Portret Milke Pogačić, 1913. (HŠM, Zbirka školske opreme i predmeta)

Slika 8. Marija Jambrišak (HŠM, Zbirka fotografija)

Slika 9. Marija Fabković, Zagreb, 1872. (Hrvatski školski muzej, Zbirka fotografija)

Slika 10. Jagoda Truhelka (Hrvatska enciklopedija)

Slika 11. Rudolf Mosinger, Maturantice Više djevojačke škole u Zagrebu – prva javna gradska viša djevojačka škola u Hrvatskoj, oko 1900. godine

Slika 12. Frances Benjamin Johnston, Djevojke u laboratoriju srednje škole, Washington DC, 1899. godina

IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Ana Kolar